

Weg uit de Vallei

Zoektocht in de 18e eeuw

naar

Nieuw bestaan

Nieuwe omgeving

Verlichting

Door J.H. van Ginkel

2018

ISBN 9789402172539

Uitgegeven via Brave New Books door de auteur

Niets uit dit boek mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.
telefoon 06 14330871 (alleen berichten of whatsapp)

Van de schrijver

Deze historische roman is gebaseerd op openbare feiten en ingevuld uit mijn fantasie. Het is een door mij bedachte invulling van het vertrek van de familie (van) Wingelaar uit de Gelderse Vallei. In geen van de door mij gelezen boeken en artikelen is de achtergrond van dit vertrek beschreven.

Mijn dank gaat uit naar mijn echtgenote Sylvia, die mij het idee voor het schrijven van een boek heeft aangereikt, mij heeft gestimuleerd door te gaan en heeft geholpen bij de controle van het geschrevene.

Jan

Weg uit de Vallei - Samenvatting

Het verhaal speelt in de 18e eeuw. Een historische roman met veel fictie. De 18e eeuw is wellicht de minst belichte 100 jaar uit de geschiedenis van Nederland. De grote tijden van de Republiek waren voorbij. De Gouden Eeuw was passé. De Republiek veranderde. Van welvarend werd het arm. Van zelfstandig werd het onderdeel van Frankrijk. Op de zeeën en oceanen van heerser naar onbetekenend. Engeland nam het roer over. In Amerika ontstond na de onafhankelijkheidsoorlog een nieuwe staat. In de lage landen werd de protestante kerk dogmatischer dan de roomse ooit was.

Het leven in de vallei is hard. De adel neemt het er van en de boeren en burgers hebben vrijwel geen rechten en veel plichten. De heersende klasse blijkt contacten te hebben met de onderwereld. De leiders van de onderwereld blijken bastaard broers op de kastelen en hofsteden te hebben. Op de kastelen vinden vreemde ontmoetingen plaats. Waarom wordt Frederik naar Renswoude verbannen? Van wie is het geraamte dat bij het graven van het kanaal wordt gevonden. Is er in de tuin van het kasteel één lijk begraven of liggen er meer onbekenden begraven? De Indische kapper komt met een analyse, die na deze aan de schout te hebben verteld, hem noodzaken met spoed te vluchten.

Grietje, de stammoeder van de familie van Wingelaar, heeft goede contacten met Maria Duist van Voorhout, de echtgenote van Frederik de Vrijheer van Renswoude. Het graven van een sierkanaal naar het model van Versailles en de afgunst op Grietje vanwege haar contacten, maakt het leven voor het gezin van Wingelaar in de Vallei onmogelijk.

Grietjes man Gijsbert gaat op reis om te zien of elders een bestaan is op te bouwen. Van zijn laatste reis komt hij ongewild pas na het overlijden van Grietje terug. Zij heeft kort voor haar dood tijdens een familieberaad van de kinderen bedongen de vallei te verlaten.

'Jullie toekomst ligt helaas niet in de vallei.'

De trektocht van de kinderen kennen verrassende gebeurtenissen. Een ontmoeting met de 'echte' uitvinder van het klavierslot, het geweld rond de pachtersopstand in Amsterdam. Wie blijkt één van de gehangenen om het gezag van de regenten te herstellen? Het oproer van de patriotten met het tegenhouden van Wilhelmina van Pruisen bij Gojanverwellesluis. Welke rol speelt Jan, de derde zoon van Grietje, bij de ontkenning van deze overheersing van de echtgenote van de stadhouder door de opstandelingen?

Deze Jan bouwt een florierende handel in sloten op en krijgt contacten met de adel in zijn nieuwe woonplaatsen, Vleuten en Zuilen. De gesprekken geven het onbegrip van de gewone man weer over het reilen en zeilen van het bestuur van het land en het handelen van banken.

Een vergeten eeuw, waarin echter veel gebeurde als inleiding op de omwentelingen aan het einde van de eeuw. Waren dit wel omwentelingen of meer een wisseling van de macht?

In die tijd gingen de leden van de familie van Wingelaar, gedwongen door de omstandigheden en na familieberaad, vanuit hun vertrouwde vallei op zoek naar een bestaan elders.

Een interessante zoektocht met veel ontmoetingen en gebeurtenissen. De 18e eeuw mag dan wel een moeilijke tijd zijn geweest, juist daardoor werd er, om te overleven, van de mensen inventiviteit en durf gevraagd.

Hoofdstukken:

1. Grietje Hermensdochter.
2. Harmen Willemsz van Breeschoten.
3. Jan Quint, schout in twee dorpen.
4. Maria Duijst van Voorhout.
5. Scherpenzeel.
6. Godart Quint, drossaard.
7. De domineers.
8. Kapper Baldo Knip.
9. Paniek op kasteel Renswoude.
10. Grietje en Gijsbert
11. Familieberaad Grietje en haar kinderen.
12. Het einde van de van Rede's.
13. Gijsbert's reis.
14. Stoffel van Reenen is het boontje.
15. Jan, Grietje's zoon op zoek naar beter leven.
16. Jan de slotenmaker.
17. Heer Max.
18. Rommert, 'heer' van de griend vrijstaat.
19. Het einde van de vrijstaat de griend.
20. Jan de handelsreiziger.
21. Jan en zoon Gijsbert in schouwburg.
22. Jan op slot Zuijlen.
23. Molenaar Gijsbert.
24. Jan reageert verlies Gijsbert af.
25. Jan gaat weer op Vleuten wonen.

Hoofdstuk 1 - Grietje Harmensdochter

'Moet ik dat regelen? Vader ziet me aankomen. Ik mag hier dan vast niet meer komen werken.', reageerde Grietje Harmensdochter met rood aanlopende konen op het verzoek van kasteelvrouw Maria.

'Als vrouwen hebben we op mannen voor dat we slim zijn zonder dat zij het door hebben. We moeten dus een goed plan maken.'

'Maar waarom ik?'

'Van meester Jean heb ik begrepen dat jij niet alleen slim bent, maar ook heel snel van begrip en anderen goed kan overtuigen.'

Meester Jean Jardin, die zich liever Jan van het Hof liet noemen, was in 1686, om te ontkomen aan vervolging vanwege zijn geloof, vanuit Frankrijk naar Nederland gevlucht.

De Franse 'Zonnekoning' had het katholieke geloof tot enig juiste verklaard. Alle andere geloven deed hij, in samenspraak met de kerk van Rome, in de ban. Bij niet bekeren volgde martelingen en verkrachtingen. Het leven moest de 'niet gelovigen' onmogelijk worden gemaakt. Het gevolg was dat wel 400.000 Hugonoten uit Frankrijk vertrokken. Ongeveer 50.000 werden er in Nederland welkom geheten. Eén van hen was Jean.

In Den Haag had hij de vrouw van de regelaar van zijn vlucht, Frederik van Rede, Maria Duijst van Voorhout ontmoet en zij had hem in dienst genomen als leraar Frans. Maria had het beter gevonden als de lessen in Renswoude werden gegeven. Haar man en zij woonden daar op het kasteel. Maria runde in Renswoude ook een school voor de kinderen van de boerderijen. Jean werd daar de onderwijzer. Grietje was duidelijk zijn beste leerling.

'Dat kanaal moet er komen Grietje. Het is de grote wens van mijn man. Het wordt naar voorbeeld van Versailles, het kasteel van Lodewijk XIV. Mijn man is daar geweest en je moet zijn verhalen eens horen. Er ontstaat een schitterend uitzicht en we kunnen er heerlijk wandelen. De pachters en hun knechten moeten het graven. Natuurlijk betaal ik ze.'

'Ja, die man van u heeft altijd van die mooie verhalen. Kloppen ze wel? Waarom moet hij in die spiegel van die Zonnekoning kijken? Dat verblindt hem maar. Hij is toch al zo warrig. Voor ons boeren heeft hij geen nooit

aandacht of tijd. Alleen maar geld uitgeven. Een pruik op van witte geblondeerde haren. Rare kleren dragen. Ruiken naar vrouwen. En maar met zijn vrienden feesten. Gaat u ook naar die feesten?'

'Daar wil ik het nu niet over hebben. Het is een gezellige man. Nu alleen over die gracht.'

'De boeren willen dat water niet. Dwars door de slaperdijk. Iedere overstroming van de Grebbedijk zal dan weer overstroming van ons land veroorzaken. Bovendien vind ik dat u voor het werk veel te weinig wil betalen.'

'Anders moet ik mannen uit de Betuwe laten komen. Die willen wel voor dit loon werken.'

'Maar dan moet u ook zorgen voor eten en overnachting van die mannen. Ze kunnen onmogelijk iedere dag naar huis. Dan bent u veel meer geld kwijt!' Maria voelde dat ze door die slimme meid in de hoek werd gedreven. Maar het Grand Canal moest er komen en wel voordat Frederik terug zou zijn van zijn reis door Frankrijk. De uitgegraven grond moest de oever verhogen. Dan zouden ze het graf nooit meer vinden. Dus kon ze niet anders dan toegeven. Bovendien gaf ze Grietje dan ook de mogelijkheid haar vader en de andere boeren over te halen het kanaal te graven. Toestemming van het waterschap had ze al en cartograaf Justus van Broeckhuysen had al toegezegd een tekening te maken. Justus was ook zo een behulpzame man. Altijd in voor het goede. Net als zijn broer Peter, de chirurgijn uit Veenendaal, die regelmatig naar Renswoude kwam voor de medische zorg van de bewoners. Maria had Peter leren kennen op zijn huwelijksfeest met zijn tweede vrouw, haar goede vriendin Theodora Sweelinck, de kleindochter van de bekende Amsterdamse componist.

Grietje vroeg het voorstel voor de betaling van het werk aan het kanaal op papier te zetten. Dan kon ze zich niet vergissen bij het gesprek met haar vader.

Maria was van deze meid gaan houden. Ze werkte maar twee dagen per week op het kasteel en daarvan ging vaak nog een halve dag op aan praten. Niet erg. Juist heel leerzaam. Ze had voor deze gesprekken geen weet gehad van

het leven op een boerderij. Grietje had de ongenoegens van de pachters zo goed verwoord. Het leven van de boeren was zwaar en saai. Iedere dag vroeg op, melken, boter en kaas maken, het land bewerken, de schapen verzorgen en dan bij zonsondergang weer naar bed. De enige afwisselingen waren de woensdagse markt en op zondag kerk, kroeg en kapper.

Maria kon er begrip voor opbrengen. Haar man wilde er niets van weten. Hij was vooral verliefd op zijn mooie leventje als diplomaat.

Waarom moesten ze pacht betalen als er bijna geen oogst was vanwege het slechte weer? Waarom sowieso pacht betalen? Wie had het land in de vallei ontgonnen? Met hun blote handen en heel weinig hulpmiddelen hadden de boeren en hun knechten het ruige, soms natte en dan weer droge land vruchtbaarder gemaakt. Waarom hoefde de eigenaar niets te doen dan zijn hand op te houden om de pacht in ontvangst te nemen. Pacht die niet alleen uit goederen bestond, maar ook uit diensten. De heer moest drie maal per jaar worden vervoerd naar Amersfoort of Utrecht.

Laatst had Grietjes vader heer Frederik moeten ophalen in Utrecht. Haar vader Harmen moest en zou op tijd zijn, maar de juiste tijd kon heer Frederik niet geven. Had haar vader drie nachten in de kou onder de wagen geslapen. Naast de ruïnes van de Dom. Gelukkig was haar vader niet bang. In de tweede nacht waren er toch mannen op hem af gekomen. Toen de eerste zijn kracht merkte en ze de zweep in zijn hand zagen, gingen de lafaards snel verder, die verdomde Utrechtse. Frederik was te laat uit Den Haag vertrokken. Die nachten had vader die vreselijke kou moeten trotseren en het werk op de boerderij moest wachten.

Geen wonder dat hij altijd op heer Frederik afgaf. 'Een parvenu is het.' Dit was het enige Franse woord dat vader had onthouden van Jean als die vertelde over de koningen van Frankrijk.

Meestal huppelde Grietje naar huis. Nu liep ze langzaam in gedachten. 'Hoe ga ik dit aan vader vertellen?'

Gijsbert drentelde weer rond het kasteel. Hij was haar zelf benoemde beveiligder. Ze vond het wel leuk om met Gijsbert op te lopen. Hij woonde op boerderij Dashorst. Een niet te grote boerderij in een bocht aan de Lunterse

Beek. Gijsbert's ouders zagen Grietje graag. Zij vond het ook aardige mensen. Altijd in voor een lolletje en zij namen alle moeilijkheden niet zo ernstig. Moeilijk was het leven wel op de boerderij. De grond was erg arm. Zand en veen. De wegen naar de boerderijen waren zanderige kronkelpaden. Je moest echt de weg weten. Gevaarlijk om van de zandwegen af te gaan. Het veen was op veel plaatsen drassig, een moeras zelfs, en daarin vast komen was levensgevaarlijk. Grietje woonde met haar ouders, Harmen Willems en Jantje Jordensdochter, op de Wingelaar. Was kleiner dan Dashorst. Koeien op het grasland, schapen op de hei, akkerland voor de rogge en boekweit, enkele varkens voor het vlees in de winter, bijen voor de honing, een paar kippen voor eieren en vlees en natuurlijk een paard om de kar te trekken. In de winter stonden de koeien op stal. Ze hadden een moderne stal met groepen. De oude boerderijen hadden nog een ronde mestkuil in de stal. Verder was er een schaapskooi en twee hooibergen. Feest als er in het voorjaar veel lammetjes werden geboren.

Grietjes oma van vaderskant kwam van Ubbelschoten en haar opa en oma van moederskant woonden op Klein-Spikhorst. Dit wist Maria. Naast dat ze goed met Grietje kon opschieten was die familieband ook een reden Grietje met haar vader te laten onderhandelen. Als hij het werk wilde doen voor de geboden prijs, zouden de andere boeren met hun knechten zeker volgen. Grietjes vader moest ook wel iets over hebben voor Frederik. Die had de boerderij de Wingelaar tegen gunstige voorwaarden aan Harmen verpacht. Een snelle kus voor de laatste bocht in het zandpad naar haar thuis en weg was Gijsbert. Nu moest het er dus van komen. Vader moest worden overtuigd. Hij zat te genieten van de late zomerzon en was goed gemutst. Dat veranderde snel toen Grietje met het voorstel van Maria kwam. Oh, haar vader was zo goed in geschiedenis. Zijn hoofd zat bomvol met herinneringen. Alle familieverhalen kwamen die vrijdagavond voorbij. Die van Rede's waren uit Duitsland gevlucht en hadden waarschijnlijk met onterecht meegenomen geld - ja het waren immers wederdopers - zich hier als baas van de omgeving genesteld. De van Wolfswinkels hadden nog wel tegengestribbeld. Hielp niet. De heer van Gelre beschikte. De van Rede's konden vleiend spreken. Als je niet beter wist zou je ze zo geloven. En wat wisten de boeren rond

Renswoude nu eigenlijk van de wereld. Ja, van werken op het land hadden ze verstand. Hun wereld hield op bij de grenzen van de vallei. Veenendaal werd wel eens aangedaan. Als de chirurgijn geen tijd of zin had om naar Renswoude te komen. Ook hadden ze wel van Amersfoort, Utrecht, Amsterdam en Den Haag gehoord. Maar hoe die steden er uitzagen was de meesten onbekend. Amersfoort had onder water gestaan als gevolg van de doorbraak van de Grebbedijk. Het land bij Amersfoort zou 6 meter lager liggen dan bij Rhenen.

Vader kon prachtig verhalen over hoe kwaad de burgemeester van Amersfoort was geweest. Hij had geëist dat de Grebbedijk zou worden verzwaaard of dat er een reserve dijk zou worden aangelegd. Dat laatste was het geworden. Een zogenaamde slaperdijk. Hoewel het voor droge voeten in het Utrechtse deel van de Vallei was, moesten de Gelderlanders betalen voor de aanleg en het onderhoud van die slaperdijk. 'Krijg dat maar eens voor elkaar.' waren vader's trotse woorden. Het was en is zo. Ieder jaar probeerde de Gelderlanders er onder uit te komen en de Utrechters maar klagen. Daar kwam nog bij dat bij een overstroming van de Grebbedijk het water nu tegen de Slaperdijk bleef staan en het land van de Gelderlandse boeren veel langer onder water bleef staan dan voorheen. Het was dus betalen en last. Er waren ook al plannen gemaakt voor militaire verdedigingswerken. Er zouden schansen worden gebouwd tussen Rhenen en Amersfoort. Heren met hoge petten en hoog te paard waren door de buurt gereden en hadden de boeren uit de hoogte toegesproken. Zij zouden het moeten aanleggen voor de bescherming van het land tegen Oostenrijkers, Fransen en Spanjaarden. 'Wat hebben wij daarmee?' had vader naar boven gebruld. De pet had zijn zwaard getrokken en geantwoord: 'Leven en graven of dood.'

'Als het echt nodig is gaan we er allebei aan als wij niet graven. Ik door uw zwaard en u zonder schans door de Oostenrijker.' was vaders vastberaden antwoord.

Het waren nog plannen. Ze zouden wel terug komen. Vader was toch maar achteruit gelopen het pad door het moeras op. Hier kon paardmans hem niet volgen.

'Je moet op alles voorbedacht zijn.' waren vaders laatste woorden van dit verhaal altijd. Ze waren nog niet terug gekomen. 'Zal wel een oprisping van de heren uit Den Haag zijn geweest.'

Zaterdagavond kwam vader op het voorstel van Maria terug. Hij had er nog eens een nachtje over geslapen. Overlegd met zijn vader en de buurman van de Vliert. Ze wilden het wel doen. Vader zou het oorspronkelijke toegezegde dagloon wekelijks aan de gravers laten uit betalen. Het door Grietje meer bedongen loon moest wekelijks aan vader worden uitbetaald. Als het werk klaar was zou hij dit naar prestatie aan de gravers betalen. Grietje vroeg of ze morgen na de kerk naar het kasteel mocht om het Maria te vertellen. Dat vond vader goed.

Hoofdstuk 2 - Harmen Willemsz van Breeschoten

Het snel over stag gaan van Harmen was maar schijn. In de tijd van de laatste doorbraak van de Grebbedijk waren er vreemde dingen gebeurd op het kasteel. Mogelijk dat Harmen hier duidelijkheid in kon krijgen bij het graven van de gracht. Niemand mocht de laatste jaren in dit gebied komen. 'Betreden gevaarlijk - Drijfzand' stond er op bord rondom het gebied.

Het was in februari nu ongeveer 10 jaar geleden. De winter maakte alle werk op het land onmogelijk. De beken waren bevroren. Harmen had gehoord dat ook de Rijn bevroren was en er met paard en wagen overheen werd gereden. Met een paar vrienden had hij het plan opgevat te gaan kijken. Ruim drie uur hadden ze gelopen. Van onder aan de Grebbeberg zagen ze de rivier. Door de dooi was het ijs in schotsen gebroken. In de bocht voor Rhenen werden de schotsen tot wel 10 meter hoog opgestuwd door het woeste water. Het einde van de schotsen was niet te zien.

De mensen van het waterschap vertelden dat het in Duitsland en Zwitserland al enige tijd dooide en er daardoor extra veel smeltwater was. Het was een mooi, maar ook een angstaanjagend gezicht. Dit kon die dijk toch nooit hebben. Het water sijpelde al door de dijk. De mensen werden verplicht hoger gelegen gebied op te zoeken. Op de Grebbeberg was het druk. Veel mensen hadden door het winterweer geen werk en wilden dit wel eens meemaken.

Niet ver van waar vader stond brak de dijk. Nou ja er gleed een groot deel van de dijk weg. De schotsen en het water stortten door het gat en sloeg direct achter de dijk een groot stuk grond weg. Ze moesten terug naar huis. Het water zou de slaperdijk zeker bereiken. Als de duikers in de dijk niet dicht waren kon zelfs het land om hun boerderijen in gevaar komen. De boerderijen stonden wel op zandruggen, maar de schapen moesten in veiligheid worden gebracht. Het pad langs Achterberg was al niet meer begaanbaar. Er stond al een laag water dat zich met de sneeuw en de bovenste laag aarde tot een donkerbruin waterig mengsel vormde. Het was onmogelijk het pad nog te onderscheiden van sloten en gaten.

In Rhenen zo snel mogelijk de hoogste route. Tussen de huizen ging het nog wel. Eenmaal in het bos werd het moeilijker. Door de verse sneeuw geen pad te onderscheiden. Lopen over stroken grond waar de bomen het verst van elkaar stonden. Dat zou wel een weg zijn. Het was niet zonder gevaar. Er waren eind vorig jaar nog wolven waargenomen. Met de strenge winter waren de wolven extra gevaarlijk. Volgens de waarnemingen waren er vorig jaar ook jonge wolven geboren. Dat maakte de wolven nog onberekenbaarder. Er zou tegen opgetreden moeten worden. De heren joegen liever op konijnen en herten. 'Lieve dieren jagers zijn het. Lafaards en zeker niet opkomend voor de veiligheid van de boeren.' mopperden de boeren.

Het richting bepalen ging steeds moeilijker. Ze probeerden de wind tegen de rechterwangen te houden. Geen pad dat ze gingen was recht. Na lange tijd een herkenning, Hondzenelleboog. Van hier was het bekender. Minder bos. De weg naar Haspel moest te vinden zijn. Lukte ook. Het ging weer sneeuwen en de dikke vlokken maakte het nog moeilijker. De meegenomen boterhammen waren al verorberd. Af en toe een hap sneeuw om de dorst te lessen. Gelukkig ze hadden de goede weg, Emminkhuizen. De sneeuw bemoeilijkte hun gang steeds meer. Ondanks dat ze jong waren sloeg de vermoeidheid nu wel in de benen.

Ze liepen door het bos naar de Munnikebeek en vervolgens via het pad langs de beek richting huis. Het was al donker toen ze op de Meent in Renswoude aankwamen. De vrienden gingen van hier hun eigen weg. Harmen besloot langs het kasteel te gaan.

Harmen hoorde in het bos voor het kasteel gejaagde stemmen.

'Niets meer van te zien en nu terug naar het kasteel.'

Wat had dat te betekenen? Even later zag Harmen Frederik uit het bos komen met een voor hem onbekende man.

'Wat moet jij hier Harmen?'

'We zijn naar Rhenen geweest en de dijk is doorgebroken. Het water zal zeker vannacht hier zijn.'

De mannen lachten naar elkaar. 'Komt ons goed uit.' hoorde Harmen Frederik mompelen.

'Wat komt er goed uit?'

'Niets om je zorgen over te maken Harmen. Vergeet maar dat je ons hier vanavond hebt gezien. Ga snel naar huis en bereid je voor op het water.'

Harmen was niet gerustgesteld. Toch deed hij wat van hem werd gevraagd om thuis de nodige maatregelen te nemen.

'Kom morgen even naar het kasteel Harmen. Ik heb een mooi voorstel voor je. Kom maar om twee uur. Afgesproken?'

Harmen stak zijn hand op en snelde naar huis.

De volgende dag had Frederik hem de pacht van de Wingelaar aangeboden.

'Je bent nu toch oud genoeg om op eigen benen te staan.' had Frederik hem voorgehouden. Harmen was natuurlijk blij. Maar waarom hij? En waarom tegen die gunstige voorwaarden? Hij hoefde geen goederen te leveren. Alleen drie keer per jaar voor vervoer zorgen.

Maria die erbij was had nog de toezegging geëist dat Harmen's dochter Grietje enkele dagen naar de school van meester Jean zou gaan en dat ze, als ze twaalf was, twee dagen in de week op het kasteel zou komen werken. Harmen vond het prima. Hij was in zijn nopjes. Een eigen boerderij! Mooier kon niet. Eigen baas. Wat zou Jantje daar van vinden? Ook in haar nopjes natuurlijk. Voor een vrouw is het nog moeilijker bij schoonouders te werken dan voor een man.

Harmen wilde langs de plek lopen waar hij gisteren Frederik en die onbekende man had gezien. Dat was echter onmogelijk. Het hele gebied was afgezet. Gevaarlijk om te betreden stond er. Door het water van de Rijn was er drijfzand ontstaan, volgens de rentmeester tenminste. Harmen twijfelde. Geen risico nemen om je argwaan te bevredigen. Waar bemoeide hij zich mee. Op naar Jantje om het goede nieuws te vertellen.

De boerderij de Wingelaar lag aan de Lunterse Beek die in de volksmond ook wel de Heerenstroom werd genoemd. Het was de belangrijkste waterstroom door dit deel van de vallei. Uiteindelijk stroomde de beek via de Eem door naar de Zuiderzee. De boerderij was opgebouwd uit hout en leem met een rieten dak. Vroeg veel onderhoud. Vooral zware regenbuien konden veel

schade veroorzaken. De vloer was ook van leem. Voelde altijd koud en vochtig aan. In de woonkamer stond een heerd met blauwe tegeltjes. Mooier dan die bruine tegels op Breeschoten, waar Harmen had gewerkt. De kleine kelder met een vloer van rode tegels was ommuurd door wel een halve meter dikke muren. De kelder was te betreden via een smalle trap achter het luik onder de trap van de opkamer. Hier werden de bewaarproducten opgeslagen. De wintervoorraad. Deze opkamer was in gebruik als slaapkamer voor Harmen en Jantje en de kleinste kinderen.

De stal was bereikbaar vanuit de keuken waar een fornuis stond. In de keuken werd geleefd. Gekookt en gegeten. Rusten was er vrijwel niet bij. De dag begon als het licht werd met het melken van de koeien. Dan de schapen controleren. Of ze niet zijn overgelopen naar de burenen en of er geen schapen van de burenen bij waren. Het voorkwam een hoop gedonder als je dit dagelijks controleerde en zo nodig herstelde. De burenen waren wel aardig. Hun eigendommen echter heilig.

10 geboden!

Aan de beek was een vlonder gebouwd waar de emmers voor de melk gespoeld werden, de was werd gedaan en in bad werd gegaan. Niet te vaak want dan zou de huid niet meer tegen de weersinvloeden bestand zijn.

Harmen was wel tevreden met het idee van het kanaal. Door de plannen van Maria kwam er toch de mogelijkheid het gebied te betreden. Zou er nog iets te zien zijn? Hij zou wel zijn ogen goed open houden.

Het Grand Canal werd gegraven. Harmen had de gravers in twee ploegen ingedeeld. Een ochtend en een middag ploeg. Was er ook nog tijd voor het werk op de eigen boerderij en dergelijke. Het was vooral kruiwagentje vullen, kruiwagentje rijden en leegstorten en weer terug voor het vullen. Er lagen dubbele rijen planken waarover met de kruiwagens werd gereden. Geen tegenliggers. Uiteraard bleef de aansluiting met de Lunterse beek voor het laatst bewaard. Dit gebeurde bij laag water in de beek. Er werd een overstort gemaakt waardoor bij veel water in de beek het kanaal vol zou lopen en bij laag water in de beek het kanaal niet leeg kon lopen. Ze waren nu een maand aan het werk en de plek waar Harmen Frederik en de onbekende